

NASTAVA STRANIH JEZIKA NA FAKULTETU I TIPOVI KOMUNIKACIJE

UDK 378.6:800:007

Stručni članak. Primljen 14. 11. 1984.

Analiza tipova i funkcija komunikacije, uloge sugovornika i sredine u nastavi stranih jezika na Filozofskom fakultetu mogla bi omogućiti kritičko vrednovanje nastavnih programa i doprinijeti uspješnijem osposobljavanju studenata za rad u struci.

Da bismo proveli detaljnu analizu tipova komunikacije u nastavi stranih jezika na fakultetu, potreban je uvid u okvirne nastavne programe za sedmi stupanj stručne spreme. (Delegatske informacije, poseban broj 3, listopad 1984, SIZ za obrazovanje, znanost, kulturu i fizičku kulturu SRH.) Fakultet je po ciljevima svojega rada nastavna, znanstvena i istraživačka ustanova. Iz nastavnih programa vidljivo je da je osnovno usmjerenje nastave stranih jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu literarno, filološko i lingvističko. Predmet proučavanja je jezik, ali jezik je istodobno i sredstvo kojim se analizira i opisuje uz proširivanje i produbljivanje jezične, literarne i kulturne kompetencije studenata.

Koji su ciljevi jezične nastave? Studij stranih jezika morao bi omogućiti studentima (kojima strani jezik nije materinski) teorijsko i praktično usavršavanje u predmetu studija i razvijati samostalnost i kritičnost u radu. Teorijska i praktična nastava metodike stranih jezika morala bi osposobiti studente za praktičan rad u nastavi stranih jezika na svim stupnjevima (osmogodišnja i srednja škola, večernji tečajevi za građanstvo i nastava na fakultetu). Studij jezika priprema stručnjake za jezik i u drugim djelatnostima, npr.: kulturi, turizmu, administraciji, sredstvima javnog informiranja itd.

Rezultati nastave na fakultetu vrlo su usko vezani uz rezultate nastave stranih jezika u osmogodišnjoj i srednjoj školi. Ovisno o broju nastavnih sati i godinama učenja stranog jezika u prethodnom školovanju, variraju i kriteriji i rezultati prijemnih ispita za studij jezika na fakultetu. Jezična kompetencija studenata koji su strani jezik učili devet godina morala bi se razlikovati od one nakon dvije ili četiri godine učenja (premda više godina učenja ne garantira uvijek i veće znanje). Studij jezika dostupan je onima koji su položili prijemni ispit i ušli u odobrenu kvotu upisa. Na žalost, dopuštena kvota upisa još se više temelji na financijskim proračunima nego na realnim analizama stvarnih potreba društva.

Upisom na fakultet student uspostavlja niz odnosa s predmetom studija, sistemom nastave i ispita, nastavnicima i vlastitom motivacijom i interesima. Dio tih odnosa ostvaruje se kao komunikacija na stranom jeziku. S obzirom na to da su različiti uvjeti prijemnih ispita, a različit je i broj prijavljenih

kandidata, već na početku studija jezika prisutan je element varijacije zbog različite polazne jezične kompetencije studenata na pojedinim jezičnim odsjecima. Očito je da se na onim odsjecima na koje se studenti upisuju nakon dvije ili četiri godine učenja jezika ili čak nakon jednog večernjeg tečaja, osobito u prvoj i drugoj godini studija javlja problem jezične kompetencije. Na tim odsjecima studenti dosta brzo usvoje specifičan stručni jezik jezične i literarne analize, ali imaju problema s općim jezikom. Analiza tipova komunikacije mogla bi nam pomoći u boljem sagledavanju problema jezične kompetencije naših studenata. Promotrimo, dakle, kakva se komunikacija ostvaruje u nastavi stranih jezika. Analiza bi morala obuhvatiti ove probleme:

1. Kakve su karakteristike komunikacije na stranom jeziku u jezičnoj nastavi na fakultetu?
2. Kakav je odnos među sugovornicima?
3. Kakve su osnovne komunikacijske situacije?
4. Gdje i kada se komunikacija ostvaruje?
5. Koje su osnovne funkcije komunikacije?

Komunikacija je osnovna nastavna aktivnost, i to ne samo u nastavi jezika već i u nastavi bilo kojeg predmeta. Komunikacijski odnos je u ovom slučaju namjeran i programiran, a odvija se u točno određenom vremenu i prostoru. Jezični kontakt na stranom jeziku, prema tome, organiziran je i u većini slučajeva predvidiv. Njegovi glotodidaktički i odgojni ciljevi mogu se, dakle, lako podvrći analizi i promatranju. Strani jezik rijetko ima pravu komunikacijsku funkciju izvan određenog vremena i prostora u kojem se izvodi nastava. Prema tome, u nastavi jezika među sugovornicima u komunikaciji ostvaruje se stalan jezični odnos koji se ponavlja u točno određenim razmacima. Predvidljivost u tako važnim faktorima kao što su broj i karakter sugovornika, određenost teme, vremena i prostora može biti i faktor ograničenja u razvijanju stvarne komunikacijske kompetencije studenata.

U nastavi je očit nerazmjer u jezičnoj kompetenciji sugovornika u komunikaciji. Prvi i gotovo privilegirani sugovornik u ovoj komunikaciji je nastavnik, jer je on istodobno i prvi izvor informacije i prvi primalac jezične ili nejezične povratne sprege slušalaca-sugovornika. Status postavlja nastavnika na istaknuto mjesto u grupi studenata koji sudjeluju u nastavi. On će se teško asimilirati s grupom, a to znači da uloge u nastavnoj komunikaciji nisu zamjenjive. U odnosu nastavnika i studenata prisutan je niz faktora koji naglašavaju njihovu nejednakost. Postoji razlika u referencijalnoj kompetenciji, dobi, interesima. Prisutnost nastavnika razumijeva stalnu kontrolu i vrednovanje jezične produkcije studenata. Različita je i duljina trajanja jezične intervencije nastavnika i studenata. Nastavnik je onaj koji odabire i predlaže sadržaj rada i izrađuje nastavne planove, a studenti ih samo prihvaćaju. U nastavi je očita prisutnost specifičnih zakonitosti koje ovise o dosta formalističkim i krutim društvenim odnosima pa postaje jasno da su mogućnosti prave jezične komunikacije ograničene.

Trajanje i kvaliteta jezične interakcije na stranom jeziku među studentima u jednoj nastavnoj grupi više ovisi o sposobnostima nastavnika nego o stvarnoj jezičnoj kompetenciji studenata. Jezična intervencija studenata često nema pravu komunikacijsku funkciju i nije pravo prenošenje informacija. Student često govori jer je na to prisiljen situacijom, a ne zato što želi komunicirati s drugima. Riječ je o nametnutom i obaveznom jezičnom činu, a ne

o komunikacijskoj potrebi. Ta jezična produkcija usmjerena je prije svega prema nastavniku, a rjeđe prema vlastitim kolegama. Jezična produkcija studenata često je ograničena zbog ograničenog poznavanja stranog jezika i pod izravnim je utjecajem obrađene literature na stranom jeziku. Aktivni jezični repertoar u izravnoj je vezi s frekvencijom jezičnih situacija u kojima se aktivno upotrebljava.

Kakve su osnovne komunikacijske situacije u nastavi stranih jezika na fakultetu, u kojima je strani jezik sredstvo komunikacije?

Strani se jezik koristi uglavnom u različitim, više ili manje formalnim situacijama, npr.:

1. predavanja,
2. seminari,
3. lektorske vježbe,
4. praktična nastava metodike u školama,
5. ispiti,
6. konzultacije.

Da bismo utvrdili kakva je uloga studenata a kakva nastavnika u najčešćim komunikacijskim situacijama, pokušat ćemo ih ukratko analizirati i naglasiti ulogu sugovornika i mogućnosti studenata da se aktivno koriste stranim jezikom.

Predavanje je tipičan primjer komunikacije *ex cathedra*. Tok govorne komunikacije je jednosmjernan. Polazi od nastavnika a upućen je slušaocima — studentima. Napor nastavnika usmjeren je na jasnu transmisiju informacija i privlačenje pažnje slušalaca. Nastavnik prilagođava svoje izlaganje razini jezične i referencijalne kompetencije slušalaca. Njegova jezična aktivnost pod stalnim je nadzorom svijesti. Da bismo bolje shvatili složenost jezičnih odnosa nastavnik — student, moramo ih promotriti u situacijskom kontekstu. Jezičnoj se poruci pridružuju i drugi elementi koji tu poruku dopunjuju, npr. prozodijski elementi (pauze, visina glasa, intonacija, brzina izgovora itd.) i gestualni elementi, a čitav proces moramo povezati i s organizacijom i izgledom prostora u kojemu se odvija nastava. Nejezični kodovi neprestano se isprepleću s jezičnim i upotpunjuju značenje poruke.

Prozodijski elementi pokazatelji su emotivnosti nastavnika i samo su djelomično pod izravnim nadzorom njegove svijesti. Geste prate jezičnu poruku i dopunjuju je, ali istodobno svjedoče o psihičkoj napetosti govornika i njegovu temperamentu. Ni taj dio komunikacije nije pod stalnim nadzorom svijesti.

Za vrijeme predavanja lingvistička je komunikacija uglavnom jednosmjerna, a gestualna je dvosmjerna. Izraz lica slušatelja, njihove nehotične kretnje i pogledi vrlo su rječiti pokazatelj interesa, razumijevanja, odobravanja ili čak i dosade. Te većinom nehotične kretnje nejezični su feed-back koji nastavniku zamjenjuje govorni feed-back i izravno utječe na tok njegova izlaganja.

Raspored prostora u kojem se odvija nastava vrlo je važan faktor u nastavnom procesu. U predavaonicama je raspored klasičan. Predavač je ispred ploče, a od slušatelja ga dijeli katedra i prostor između katedre i klupe. Takav raspored prostora naglašava status nastavnika pojačavajući njegovu upravnu funkciju. Raspored prostora još više ističe formalne odnose u toj komunikaciji. Nastavnik kao odašiljalac informacija pokušava premo-

stiti jaz između sebe i slušatelja, a to se očituje u nešto povišenom tonu glasa, pojačanoj gestikulaciji i uspravnom stavu. Organizacija prostora u klasičnoj predavaonici s katedrom i fiksnim klupama onemogućava normalno odvijanje konverzacije u više smjerova, jer su svi studenti okrenuti nastavniku i njihova je međusobna normalna govorna komunikacija gotovo potpuno onemogućena.

Seminar bi se morao sastojati od niza praktičnih vježbi koje bi studente morale uputiti u bit samostalnog istraživanja, suradnju s kolegama i izlaganja vlastitih rezultata. Sadržaji rada na seminaru obuhvaćaju jezične i literarne teme koje su povezane s temama predavanja i sa širim kulturnim i društvenim kontekstom. Na seminaru studenti moraju sudjelovati kao aktivni sudionici u komunikaciji. Morali bi imati vlastite stavove i sudjelovati u diskusiji. U ovoj se situaciji jezična aktivnost nastavnika smanjuje i ograničava na kratko usmjeravanje diskusije, davanje uputa i kratko iznošenje vlastitih stavova.

Organizacija prostora morala bi biti bitno drukčija od klasičnog rasporeda i omogućavati nesmetano odvijanje diskusije. Idealan raspored za diskusiju je ako svi sudionici sjede oko jednog stola ili ako su klupe tako razmještene da se svi međusobno vide. Organizacija prostora, stav i mjesto nastavnika u tom prostoru važni su faktori koji mogu olakšati komunikaciju ili je potpuno onemogućiti. Jezična kreativnost studenata ovisit će o njihovu poznavanju teme i specifičnog stručnog rječnika. Kvaliteta i trajanje jezične intervencije studenata u izravnoj su vezi s njihovom jezičnom i referencijalnom kompetencijom. Katkad se baš u radu na seminaru pojavljuje problem nepripremljenosti studenata zbog pomajkanja stručne literature. Znanstvena informacija ograničena je na vrlo malen broj dostupnih knjiga i časopisa pa prava informacija ostaje većini studenata nedostupna.

Lektorske vježbe vrlo su važan dio jezične nastave na fakultetu, jer je cilj nastave razvijanje usmene i pismene kompetencije studenata uz proširivanje znanja o kulturi zemlje čiji jezik uče. Naziv kultura mora se u ovom slučaju shvatiti vrlo široko jer obuhvaća umjetnost, ekonomiju, geografiju, politiku i teme iz svakidašnjeg života. Jezična interakcija između lektora i studenata ovisi o temi, tipu nastave i primjeni različitih nastavnih sredstava. Različite tipove nastave morao bi pratiti i različit raspored prostora s odgovarajućim nastavnim sredstvima. Prvi problem s kojim se susreću lektori jest izbor jezičnog korpusa i registra te izbor tema. Lektor mora brinuti i o mogućim interferencijama ne samo s materinskim jezikom već i s drugim stranim jezicima koje student poznaje ili čak studira. Kako predstaviti stranu zemlju s ograničenim izborom nastavnih sredstava, kako izbjeći jezični i kulturni kliše? Naš je fakultet, na žalost, još vrlo nesuvremeno opremljen pa se tumačenje često svodi na teoretiziranje i opisivanje. Opisno prikazivanje kulturnih elemenata može dovesti do stvaranja pogrešnih jezičnih i kulturnih klišeja u svijesti studenata. Više autentičnog vizualnog materijala, filmova i dijapozitiva, više snimljenih vrpca s različitim govornim registrima, više autentičnog tiskanog materijala, časopisa i dnevne štampe sigurno bi u mnogome olakšalo rad na jezičnim vježbama. Jezična aktivnost studenata za vrijeme lektorskih vježbi ovisi o tipu rada i o stavu lektora. Osobita je opasnost da u diskusiji sudjeluju uvijek isti studenti, a da se oni koji su svjesni svojih ograničenih jezičnih sposobnosti javljaju vrlo rijetko.

Nastavna praksa u školama dio je nastave metodike na svim jezičnim odsjecima. Za vrijeme nastavne prakse ostvaruje se posve različita jezična aktivnost studenata od one koju smo dosad analizirali. Nakon prisutnosti na nastavi u razredu studenti moraju i sami održati više nastavnih sati na stranom jeziku. Oni preuzimaju ulogu nastavnika i samostalno organiziraju nastavni sat. Priprema i izvođenje nastave u izravnoj su vezi s njihovom teorijskom metodološkom spremom, ali i s jezičnom kompetencijom. Ako je student nesiguran u znanju jezika, neće uspješno svladati dvostruku teškoću, tj. istodobnu kontrolu toka rada i jezične produkcije. Često prevelik napor u kontroli vlastitih jezičnih poruka dovodi do gubitka osjećaja za nastavni ritam i vrijeme. Student, u posebnoj psihičkoj napetosti, pokušava improvizirati, a jezične improvizacije sadrže niz jezičnih i metodoloških grešaka. U tom se trenutku prekida jezična interakcija između studenta-nastavnika i učenika.

Ispit je poseban vid komunikacije nastavnika i studenta. Riječ je o vrlo formalnom odnosu sugovornika, govorna je komunikacija nametnuta i obavezna, a odvija se u frustrirajućoj atmosferi. Očita je hijerarhijska nadmoć nastavnika koji izabire temu, postavlja pitanja i prekida izlaganje studenta po vlastitoj želji. Nastavnik kontrolira sadržaj i formu jezičnih informacija studenta. Ispitanik je, naravno, u svakom trenutku svjestan te kontrole. Kad je tek ispit prvi jezični feed-back nastavniku o temama koje je izlagao na predavanjima. Za vrijeme ispita student često nije kreativan već ponavlja ono što je čuo na predavanjima ili pročitao u stručnoj literaturi. Stil njegova izlaganja često je pod utjecajem pročitane literature.

Konzultacije su poseban oblik suradnje nastavnika i studenata. Odnos među sugovornicima nije toliko formalan. U ovom slučaju student obično počinje jezični kontakt tražeći objašnjenje, pomoć ili savjet. Na žalost, dio konzultacija obavlja se na materinskom jeziku studenta, a ne na stranom jeziku. Student razgovor počinje na materinskom jeziku, a nastavnik mu odgovara na istom kodu. Jedini sati konzultacija na kojima se uvijek koristi strani jezik jesu konzultacije sa stranim lektorom.

Analiza osnovnih funkcija komunikacije u nastavi objasniti će nam složenost nastavnog procesa. Jezične poruke u nastavi prenose znanstveno iskustvo i informacije o predmetu proučavanja. Osnovne funkcije te komunikacije su informacijska i referencijalna.

Odašiljalac poruke mora privući pažnju slušatelja. Poruka, prema tome, ima faktučku i konativnu funkciju. U nastavi je prisutno i objašnjavanje o zakonitostima u jezičnom kodu. U tom slučaju komunikacija ima i metalingvističku funkciju.

Osim prenošenja objektivnih rezultata znanstvenog istraživanja, nastavnik često prenosi i svoj kritički stav prema nekom problemu izražavajući se vlastitim stilom. U nastavnoj je komunikaciji prisutna i subjektivna, emotivna i estetska komponenta.

Student neće postati istinski sugovornik u nastavi dok ne shvati mnogoznačnost komunikacijskih funkcija, a te će mnogoznačnosti postati svjestan tek kroz govornu praksu.

Nastavnik organizira i vodi nastavu, ali njegova se zadaća ne iscrpljuje u davanju informacija, već mora potaknuti studente na samostalan rad. Na-

stavnik je važan faktor u socijalizaciji i integraciji studenata u određenu studijsku grupu. On olakšava i potiče inicijativu studenata.

Temeljna analiza komunikacije u nastavi stranih jezika na fakultetu, omogućila bi jasnije sagledavanje nedostataka i ubrzala bi njihovo uklanjanje. Kritička analiza vlastitih stavova omogućila bi svakom nastavniku da bolje i uspješnije osposobljava studente za rad. Mislim da bi bila vrlo korisna bolja suradnja između nastavnika fakulteta i nastavnika srednjih škola. Nastava jezika na fakultetu morala bi osposobljavati diplomirane studente za sve veći broj poslova i zato je nužno povezivanje fakulteta i društva. Potreba društva za raznim profilima stručnjaka za jezik morala bi potaknuti nastavnike na uvođenje novih kolegija. Samo tako fakultet će omogućiti diplomiranim studentima lakše uključivanje u rad u svim onim zanimanjima u kojima je potrebno dobro poznavanje stranih jezika.

Literatura

- Questioni di pedagogia*, a cura di Giuseppe Flores d'Arcais, La Scuola, Brescia, 1973.
- Giovani Freddi, *Metodologia e didattica delle lingue straniere*, Minerva Italica, Bergamo, 1979.
- Carla Bazzanella, *La sociolinguistica in classe*, Bulzoni, Roma, 1980.
- Fondamenti psicologici dell'apprendimento e dell'insegnamento*, J. R. Wilson, M. C. Robeck, W. B. Michael, La Scuola, Brescia, 1975.

TIPOLOGIA DELLA COMUNICAZIONE NELL'INSEGNAMENTO DELLE LINGUE STRANIERE ALLA FACOLTÀ DI LETTERE

Riassunto

L'impostazione dei programmi alla Facoltà di Lettere di Zagabria conferma che i corsi universitari approfondiscono soprattutto l'aspetto letterario, filologico e linguistico delle lingue straniere. Si dà preminenza allo studio dell'oggetto dell'insegnamento allargando e approfondendo contemporaneamente la competenza linguistica e culturale degli studenti.

Il presente lavoro analizza le caratteristiche della comunicazione in lingua straniera alla Facoltà cercando di rilevare le situazioni di questa comunicazione, il ruolo dei parlanti, l'ambiente e le funzioni del messaggio linguistico. L'analisi della tipologia della comunicazione nell'insegnamento delle lingue straniere alla Facoltà potrebbe facilitare un esame critico dei programmi e del lavoro dell'insegnante indicando le possibilità di migliorare la competenza linguistica e referenziale degli studenti.